

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ОПАНУВАННЯ ОСНОВ МУЗИЧНОЇ ГРАМОТИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

INTEGRATED APPROACH TO CAPTURING THE BASICS OF MUSICAL LITERACY BY PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Анотація. Автор статті висвітлює можливості інтеграції змісту уроків музики у процесі викладання основ музичної грамоти, пропонує ряд ефективних методичних прийомів поліхудожньої діяльності молодших школярів.

Abstract. The author of the article highlights the possibilities of integrating the content of music lessons in the process of teaching the basics of musical literacy, offers a number of effective methodical techniques of polyart activity of junior schoolchildren.

Ключові слова: початкова школа, музична освіта, музичне мистецтво, інтегрований підхід, музична грамота, поліхудожня діяльність.

Key words: primary school, music education, music art, integrated approach, musical literacy, polyart activity.

Постановка проблеми. У системі естетичного виховання в сучасній початковій школі одне з чільних місць посідає проблема цілісного, гармонійного розвитку дитини. Адже вчитель повинен сьогодні забезпечити майбутнього члена суспільства не лише міцними знаннями, уміннями, навичками з окремих шкільних дисциплін, розвинути дитину не лише в аспекті інформаційного "наповнення" індивіда - він повинен виховати в учнів певну природну сумірність зі світом, здатність до гармонійної взаємодії з ним. Відповідно до цього освітянською практикою перед вчителем висувається складне завдання - сформуванню у вихованців цілісне уявлення про життєві явища, події, світ в цілому.

Шляхом подолання розрізненості, несистемності, фрагментарності у засвоєнні молодшими школярами предметів початкової школи, забезпечення цілісного сприймання і усвідомлення навчального матеріалу є інтегративна спрямованість шкільного навчання і виховання. Саме в процесі інтегрованого вивчення шкільних предметів, зокрема художніх дисциплін, дитина здатна осягати сутність явища, поняття, вчинку, у неї виробляються комплексні практичні уміння і навички, що сприяють оптимальній взаємодії дитини із оточуючим її світом.

У наукових працях педагогів і психологів (Н.Бібік, Г.Ващенко, В.Верховинця, О.Запорожця, С.Русової, О.Савченко, В.Сухомлинського, К.Ушинського та ін.) обґрунтовано важливу педагогічну роль інтеграції у навчанні та вихованні особистості школяра, в активізації різних видів діяльності, стимулюванні аналітико-синтетичних зусиль дитини, розвитку її інтелектуальної та емоційної сфери, формуванні цілісних уявлень про життєві явища і світ в цілому.

Видатний педагог Г.Ващенко одним із перших втілював ідею інтеграції в практику навчання і виховання молодих поколінь. Методичне збагачення процесу навчання вбачив у використанні могутнього впливу на душу дитини сполучення слова й музики. Мистецьке виховання як елемент навчання, зауважував учений, важливе не тільки саме по собі, а й тим, що воно активізує навчальний процес у цілому. Воно робить його цікавішим, внаслідок чого діти починають вчитись з більшою охотою, а то й із захопленням [1, с.388]. Тому музику і співи, на думку педагога, слід використовувати не лише на годинах співів, а й на годинах рідної мови, літератури та на годинах історії [1, с.243].

Проведення уроків на основі інтеграції змісту кількох предметів, об'єднаного навколо однієї теми, сучасна педагогіка визначає одним із напрямів методичного збагачення уроків. Це об'єднання, вважає О.Савченко, має на меті інформаційне й емоційне збагачення сприймання, мислення і почуттів учнів завдяки залученню цікавого матеріалу, що дає змогу з різних боків пізнати якість явища, поняття, досягти цілісності знань [2, с.87].

Вивчаючи інтеграцію як важливу умову повноцінної реалізації змісту освіти, Н.Присяжнюк наголошує на тому, що інтегровані уроки емоційно збагачують навчально-виховний процес, допомагають учителю різнобічно і системно сформувати у дітей необхідні уявлення та поняття. Різні види діяльності, підкреслює педагог, які притаманні урокам інтегрованого змісту, роблять їх цікавими, запобігають втомлюваності учнів, посилюють інтерес до навчання та школи в цілому [3, с.27].

Чимало праць науковців присвячено проблемі інтеграції змісту предметів у процесі художньої, зокрема, музичної освіти учнів. Значний інтерес у вивченні питань, що стосуються інтегрованого підходу до організації музичного сприймання школярів, дидактичних особливостей інтегрованих уроків музики і використання позамузичних форм роботи і видів діяльності школярів у процесі засвоєння музичних знань становлять дослідження Б.Асаф'єва, Е.Бальчітіса, Д.Кабалевського, М.Лещенко, Л.Масол, Б.Нестеровича, Е.Печерської, Т.Скорик, Б.Теплова, Б.Яворського та ін.

Зокрема, Б.Асаф'єв, переймаючись проблемою виховання у слухачів творчих інстинктів, глибоко досліджував зв'язки музичного мистецтва з різноманітними виявами життя. Пропонуючи прийоми засвоєння ладових і тональних контрастів, академік зупинявся на таких немусичних аналогіях, як колір, забарвлення, тактильні відчуття, характеризуючи світлові контрасти тональностей як яскравіший, світліший, жорсткіший, темніший тощо [4, с.86]. Уявлення ж про найбільш пластично виразний розподіл музичної тканини писав він, дає танець [4, с.103]. Такий підхід вченого до поглиблення музичного сприймання та вивчення музичної грамоти зумовлював необхідність залучення як музичних, так і немусичних асоціацій слухачів, поєднання музично-інтонаційного, візуально-образного, пластичного аспектів осягнення змісту художнього твору.

Великого значення питанням розвитку музично-слухових уявлень дітей, свідомому та емоційному сприйманню музичного змісту творів надавав Е.Бальчітіс. Ефективним прийомом активізації образної уяви, фантазії, музично-творчих, літературних здібностей педагог називає літературно-творчі спроби школярів, що зумовлені змістом музичних творів. Створення літературних сюжетів до музики є особливо корисним тоді, коли музика має ілюстративний, зображальний характер [5, с.202]. Таким чином, на думку Е.Бальчітіса, учні різносторонньо осягають музичний і психологічний зміст твору, вчаться розуміти багато в чому спільну мову музики і літературну мову.

Цікаві методичні підходи з елементами інтеграції у розв'язанні завдань музичного виховання молодших школярів пропонує Е.Печерська. На уроках музики є можливість залучати учнів до різних видів художньої діяльності, використовувати аналогії. Це зумовлено тим, зауважує науковець, що мажорне або мінольне забарвлення властиве не тільки музичним, а й літературним творам; форму оповідань, віршів можна порівняти з відповідними особливостями музичних творів. За допомогою аналогій школярі виділяють загальне і специфічне в різних видах мистецтва [6, с.57].

З огляду на актуальність зазначеної теми, *метою статті* є висвітлення можливостей інтеграції змісту уроку музики у процесі викладання основ музичної грамоти.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція (лат. *integratio* - відновлення, поповнення, від *integer* - цілий) - поняття, що означає стан або процес наближення, поєднання окремих наук або їх диференційованих частин. Великі можливості у цьому відношенні уроків музики як уроків поліхудожньої діяльності школярів, що мають на меті, по-перше, суто музичний розвиток дітей, по-друге, їх загальний світоглядний розвиток, філософічне мислення [7, с.22]. Л.Масол у зв'язку з цим підкреслює, що інтегрування різноаспектних художніх знань, естетичних уявлень, поглядів на рівні свідомості й підсвідомості особистості школяра відбувається спонтанно і незалежно від бажання і волі вчителя, але тільки за умов його організаційно-педагогічного сприяння, широкого спектру методів компаративістики, цей процес набуває цілеспрямованого і системно-цілісного характеру [7, с.23].

З огляду на це, основою інтегрованого уроку з музики є певним чином інтегрований зміст. Інтеграція змісту уроку музики може бути повною або частковою. Це означає, що пропонувати інтегрований матеріал для опанування учнями музичними знаннями можна як протягом вивчення усієї дисципліни, так і під час засвоєння окремих близьких за змістом до інших предметів тем і понять. З музикою, на думку багатьох педагогів рекомендується інтегрувати предмети, теми з яких мають спільні або універсальні засоби для цілісного, глибокого їх розкриття через масштабність та універсальність життєвого змісту самих тем і понять. До таких предметів належать ті, що передбачені Державним стандартом початкової загальної освіти в межах освітньої галузі "Мистецтво", так і інші предмети початкової школи: навчання грамоти, ознайомлення з навколишнім, українська мова, природознавство, народознавство, математика тощо [8, с.13].

Вивчення молодшими школярами предмету "Музика", який є складовою освітньої галузі "Мистецтво", дає можливість учням цілісно осягати духовно-моральні цінності людства як невід'ємну частину світової музичної культури, опановувати специфіку художньо-образної мови. Інтегрований підхід до викладання музики, зокрема, основ музичної грамоти, створює сприятливі умови для засвоєння учнями закономірностей виникнення і розвитку музичного мистецтва в комплексному його поєднанні з науками і мистецтвами, накопичення досвіду "стереобачення" [9, с.110] як художніх, так і життєвих явищ, творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до музики як прояву життя.

Вивчення музичної грамоти в початковій школі не є і не може бути самоціллю. Раніше, ніж навчитися дитині розпізнавати, як хто співає або грає, потрібно навчитися, що співають і що грають [4, с.90]. Тому метою опанування дітьми музичною азбукою, музичним тезаурусом є розвиток музичних і загальних здібностей, слухової сприйнятливості і загальної музичної культури молодших школярів. Саме інтеграція знань на основі єдності універсальних художньо-естетичних категорій - ритму, контрасту, симетрії, композиції, динаміки, гармонії, жанру, форми, розвитку - сприяє формуванню естетичного світовідчуття і світосприймання, поглиблює розуміння цілісності кожного з видів мистецтва, що передає різні аспекти життя в їх єдності [8, с.13].

Музична грамота - це система музичних знань або початкових відомостей про музичні явища і об'єкти, елементи музичної мови, що викладені в доступній формі і пов'язані у практиці навчальних закладів з одночасним розвитком музично-слухових уявлень, ладового, інтонаційного, ритмічного чуття, з цією метою об'єднані із сольфеджіо, що включає у себе як теоретичні, так і практичні форми роботи.

Однак слід констатувати той факт, що однією з найбільших проблем у навчанні дітей музики є низький рівень засвоєння ними музичних знань, недостатня сформованість уявлень про елементи музичної мови, про їх значення у створенні музичного образу. Для дітей молодшого шкільного віку це – складний та трудомісткий процес, який вимагає від школяра стійкої уваги, зосередженості, концентрації емоційних та інтелектуальних зусиль. В центрі уваги вчителя має бути міцне і свідоме засвоєння школярами таких засобів музичної виразності як звуковисотність, метроритм, динаміка, тембр, лад, темп, форма тощо.

Використовуючи інтегрований підхід до викладання музичної грамоти, вчитель робить процес опанування дітьми основних елементів музичної мови радісним і цікавим, розширює, розвиває сенсорну сферу учнів, дає цілісне уявлення про мистецькі та життєві явища. З цього приводу варто згадати думки видатного педагога К.Ушинського. "Дитина... - пише Ушинський, - мислить формами, фарбами, звуками, відчуженнями взагалі... Таким чином, надаючи початковому навчанню форм, фарб, звуків..., роблячи його доступним якнайбільшому числу відчужень дитини, ми робимо, разом з тим, наше навчання доступним дитині..." [10, с.406].

Використовуючи на уроці музики можливості літератури і поезії, образотворчого мистецтва, пластичної діяльності, художньої праці, тощо вчитель формує у дітей не тільки навички музичної діяльності, розвиває не лише музичні здібності, він природно вводить школярів у світ звуків, відчуттів, почуттів, явищ, подій і вчинків, які і складають цілісну картину світу, дають синтетичне уявлення про всесвіт. Школярі, таким чином, отримують від педагога універсальний, надійний ключ до розв'язання як навчальних ситуацій і завдань, так і життєвих питань.

З урахуванням інтегрованого підходу до засвоєння музичних знань пропонуємо ряд цікавих методичних прийомів і форм роботи, використання яких сприятиме цілісному, глибокому засвоєнню музичних знань, практичних умінь і навичок художньої діяльності, активізації емоційної та інтелектуальної сфери дітей як на уроці, так і у позаурочний час.

Інтегровані художньо-творчі завдання.

➤ Прослухані музичні твори віднести до одного з трьох китів (жанрів) музики. Намалювати відповідно характеру музичного твору: кита, що марширує (сумний, веселий, урочистий марш); кита, що танцює (український, східний, африканський танець); кита, що співає пісню (українську народну, російську, польську, естрадну сучасну або старовинну).

➤ Скласти казку про піаніно. Згадати і зафарбувати кольоровими олівцями на зображеній у зошиті фортепіанній клавіатурі: октаву, в якій може заспівати школяр (голубим кольором); октави, звуками яких можна зобразити літній дощик, срібні дзвіночки, пташку, білочку (кольори учень добирає відповідно характеру явища або уявного художнього персонажу); октави, звуками яких можна відтворити ходу ведмедя, слона, удари літнього грому (аналогічно до попереднього завдання).

➤ Запропонувати власні варіанти звукових картинок явищ природи, тваринного світу і вказати, у яких октавах їх можна виконати. Придумати назви музичних творів, в яких зображалися б ці явища.

➤ Придумати казку про музичні звуки, записати її на аркуші цупкого паперу і оформити кольоровими олівцями і акварельними фарбами. Оздобити за допомогою обривної аплікації.

- Запропонувати музичні твори, які можна використати для супроводу казкового сюжету. Створити сценарій музичної казки з розподілом ролей між учнями класу. Виготовити казкові атрибути для інсценізації казки.
- Скласти казку про Ноти та інших героїв Музичної країни. Намалювати фломастерами чи олівцями портрети скрипкового і басового ключа. Виліпити музичні знаки із пластиліну і заселити ними Музичну країну (оформлений музичний куточок у класі).
- За допомогою пластичних рухів, пантоміміки, танцювальних елементів імпровізувати емоційно-образний зміст "музики дощу" (діти заздалегідь виготовляють допоміжні атрибути танцю: збільшений варіант листочків дерев, крапель дощу тощо).
- Проспівати "пісеньку дощу" на певній музичній інтонації (одній або двох звуках). Налити у декілька склянок різну кількість води, постукати по них чайною ложечкою, щоб утворилися звуки. Імпровізувати на склянках дотримуючись ритму "музичного дощику".
- Створити музичний колаж за змістом оповідання "Весняні тембри природи", зобразити його героїв за допомогою вирізання з кольорового картону, паперу, фольги, шматочків шкіри; ліплення з пластиліну. Передати настрої весняної природи відповідно до тексту:
- Під час слухання музичних творів шкільного репертуару уявляти і фіксувати їх зміст за допомогою графічних символів і образних замальовок.
- Намалювати головних персонажів прослуханого музичного твору з використанням прийому "кляксографії", прийому найпростішого друкування природними формами (друкування картопляними штампами), пальчикового живопису.
- Домалювати графічні шаблони-заготовки із зображенням різних геометричних фігур так, щоб передати художньо-образний зміст музики, використовуючи художню палітру і різні художні техніки.
- Використати природні матеріали (листочки клена, дуба, берези, осики, винограду; гілочки ялини, сосни; жолуді, шишки, горіхи, зерна кукурудзи, насіння квасолі та ін.), що за своєю формою, розміром і кольором відповідають звуковисотній, ритмічній, динамічній, тембровій палітрі музичної п'єси, під час художньо-образного конструювання засобів музичної виразності твору (мелодії, ритму, ладу, темпу, регістру, тембру).
- Створити музичний колаж з втіленням образного змісту музики, відтворенням характеру героїв за допомогою вирізання з кольорового картону, паперу, фольги, шматочків шкіри; ліплення з пластиліну з урахуванням палітри кольорів і форм у виробках.
- За допомогою рухів, пантоміміки, пластичних імпровізацій створити хореографічні картинки музичних образів, навіяних музикою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, мета уроків музики, побудованих на інтегрованому змісті, — створити передумови для різнобічного розгляду певного художнього об'єкта, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уяви, фантазії, позитивного емоційного ставлення до пізнання наук і мистецтв.

Музична грамота як елемент художнього тезаурусу містить великі резерви для інтеграції художніх знань, якими мають оволодіти школярі. Інтегрований підхід до викладання музичної грамоти сприяє цілісності процесу художньо-естетичного виховання, формуванню мистецьких знань на якісно новому рівні. В результаті у дітей, поряд з естетичними почуттями, абстрактним мисленням формується досвід безпосереднього емоційного-образного сприймання і практичного опрацювання художньо-теоретичного матеріалу, виховується здатність універсального, філософського осмислення буття.

Література

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів /Г.Ващенко. - Видання перше. - Київ, Українська видавнича спілка, 1997. - 441с.
2. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах /О.Я.Савченко. - К.: "Магістр-S", 1997. - 256с.
3. Присяжнюк Н.І. Інтегровані уроки/ Н.І.Присяжнюк //Початкова школа. - 1996. - №8. - С.27-32.
4. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании/ Б.В.Асафьев. - 2-е изд. - Л.: Музыка, 1973. - 144с.
5. Бальчитис Э. О восприятии инструментальной музыки в младших классах школы /Э.Бальчитис //Музыкальное воспитание в школе. - Вып. 10. - М.: Музыка, 1975.
6. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник / Е.П.Печерська. – К.: Либідь, 2001. – 272с.
7. Вивчення музики в 1-4 класах: Навчально-методичний посібник для вчителів /Л.М.Масол, Ю.О. Очакова, Л.В. Беземчук, Т.О.Наземнова. - Харків: Скорпіон, 2003. - 144с.
8. Мистецтво: Навчальні програми для 4-річної початкової школи // Початкова школа. - 2003. - №2. - С. 13.
9. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. - 2001. - №1. - С.28-54.
10. Грабовський С. Пролегомени до критики загальної педагогіки /С.Грабовський //Філософія. Історія. Політологія. - К.: Генеза, 1997. - С.102-113.

УДК 373.2.811.161.2'27

О.Немудра,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

O.Nemudra,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University

РОЛЬ МОВЛЕННЕВОГО СПІЛКУВАННЯ В ОСОБИСТІСНОМУ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА

THE ROLE OF SPEECH COMMUNICATION IN THE PERSONAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS

Анотація. У статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми з'ясовано, що саме дошкільний вік є періодом первісного становлення особистості, закладання базису її культури, формування вміння виражати мовленнєвими засобами свої життєві враження й ціннісне ставлення до оточуючого світу та власного «Я».

Abstract. In the article on the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature on the studied problem it was found out that precisely the preschool age is the period of initial formation of personality, laying the basis of its culture, forming the ability to express their vital impressions and value attitude to the surrounding world and their own "I".

Ключові слова. Мовленнєве спілкування, особистісний розвиток, духовні потреби, комунікативні потреби.

Key words. Speech communication, personal development, spiritual needs, communicative needs.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку особливого значення набуває проблема формування особистості з високим рівнем духовності й культури, здатної вільно й відповідально визначити свою позицію серед інших, гнучко реагувати на зміни в навколишній дійсності, конструктивно на неї впливати. Сучасній державі потрібні люди творчі, самостійні, спроможні виражати свою індивідуальність, проявляти свої здібності, нахили, інтереси, бажання, ставлення; здатні до особистісного самовираження, реалізації власних сутнісних сил, вербалізації свого ціннісного ставлення до довкілля та самих себе.

Мета. У взаємодії людей, яка виступає як спілкування, кожна людина постійно виявляється в ролі об'єкта або суб'єкта цього спілкування. Як суб'єкт вона пізнає інших учасників спілкування, виявляє до них цікавість або, може бути, байдужість чи неприязнь. Як суб'єкт, що вирішує по відношенню до них певне завдання, вона на них впливає. І одночасно людина є об'єктом пізнання для всіх тих, з ким вона спілкується. Вона виявляється об'єктом, якому вони адресують свої почуття. Перебуваючи в положенні об'єкта або, навпаки, суб'єкта спілкування, різні люди сильно відрізняються один від одного характером виконання ними цих ролей.

Умовою успішного формування культури мовленнєвого спілкування дітей є відповідна вихованість їх емоційної сфери, яка проявляється в тому, чи вміє дитина співпереживати іншим людям: відчувати чужий біль, радість. Саме тому не можна працювати над мовленням дітей, не включивши їх у взаємодію один з одним; не зумовивши мовленнєву дію якоюсь іншою діяльністю: ігровою, практичною, пізнавальною, не уточнивши ситуацію спілкування, не створивши потреби у кожній дитини вступити у взаємодію.

Спілкування як особливий вид діяльності має мотиви, предмет, зміст, засоби, результат. У процесі спілкування складаються суб'єктно-об'єктні стосунки, оскільки кожен його учасник виступає суб'єктом, проявляє активність, адресується до особи іншої людини, виражаючи їй своє ставлення і сприймаючи ставлення партнера до себе.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку в науковій літературі розглядається в контексті нейрофізіологічних механізмів організації мовленнєвих функцій у хлопчиків і дівчаток (В.Єремєєва, Т.Лоскутова, А.Ольшаннікова, Є.Фат'янова, Т.Хризман); інтелектуально- психологічних відмінностей дітей різної статі (В.Васютинський,